

Slovenščina med našimi rojaki onstran meje

Primož Sturman

Preden se lotimo obravnave sedanjega stanja slovenskega jezika v Italiji, moramo izpostaviti nekaj zgodovinskih dejstev, ki nam bodo prav gotovo olajšala razumevanje današnjih razmer. Beneški Slovenci, ki naseljujejo Nediške in Terske doline ter Rezijo, so prišli pod rimsko oblast že leta 1866. Nekaj desetletij kasneje so jim sledili vsi primorski Slovenci, ki jih je rapalska meja leta 1920 odrezala od lastnega naroda in jih prepustila fašističnemu dvajsetletju. Po drugi svetovni vojni in še pred mirovno konferenco v Parizu, na kateri je bila naša zahodna meja končno popravljena, so Kanalska dolina, Rezija, Nediške in Terske doline takoj zopet pripadle Italiji. Zanje se namreč v Parizu sploh niso pogajali. Nekoliko drugačno usodo sta doživeli mesti Gorica in Trst s svojima okolicama.

Po uveljavitvi sklepov mirovne pogodbe leta 1947 je namreč bivša avstrijska »Nica ob Soči« znova prišla v italijanske roke, medtem ko je Trst na prihod Italije čakal še sedem let. Jeseni 1954 je bil v Londonu podpisan memorandum med Italijo in Jugoslavijo, ki je začasno rešil razmejitve med državama ter zagotovil varstvo manjšin. Mejo sta državi potrdili v Osimu novembra 1975.

Prav zaradi teh dejstev se status in stanje slovenskega jezika v Italiji še danes razlikujeta glede na kraj. Leta 2001 je italijanski parlament sicer izglasoval zakon št. 38 (t. i. zaščitni zakon), na podlagi katerega je bil kasneje sestavljen seznam občin pokrajin Trst, Gorica in Videm, v katerih se izvaja zaščita manjšine. To je dejansko pomenilo širitev vidne dvojezičnosti na nekatera do tedaj vsaj formalno enojezična področja in možnost uveljavljanja slovenskega jezika pri odnosih z oblastmi.

Šolstvo

Ker sem tudi sam šolnik, bom svojo obravnavo začel na šolskem področju. V pokrajinah Trst in Gorica, torej krajih, ki so v povojnem času pripadali conama A Julijske krajine in Svo-

bodnega tržaškega ozemlja, je zavezniška vojaška uprava že v šolskem letu 1945/1946 v šole takoj uvedla pouk v slovenskem jeziku. Tedanje neurejene razmere in pomanjkanje šolskega kadra so botrovale k temu, da so v te ustanove zavezniki zaposlili veliko število begunskih učiteljev iz osrednje Slovenije, ki so se po zmagi revolucionarne strani umaknili iz domovine. Veliko jih je kljub vsem težavam (predvsem bivanje brez državljanstva) v teh mestih ostalo tudi po prihodu Italije in s svojim delom odločilno pripomoglo k ponovnemu razcvetu slovenskega šolstva in kulture, ki ju je uničil fašizem.

Slovensko šolstvo v Italiji je v sedmih desetletjih doživelo marsikatero spremembo, trdimo pa lahko, da še vedno stoji na temeljih, ki so mu jih postavili po drugi svetovni vojni. Slovenci v pokrajinah Trst in Gorica imajo namreč še danes možnost, da se v svojem maternem jeziku izobražujejo vse do srednješolske mature. V Trstu delujejo štiri, v Gorici pa dve višji srednji šoli (gimnazije, tehnične in poklicne šole) s slovenskim učnim jezikom, izobraževanje v materinščini pa je zagotovljeno tudi v okoliških krajih. V goriški pokrajini imamo tako dve nižji srednji šoli (predmetni pouk), ki se nahajata v mestu Gorica in kraju Doberdob, medtem ko v pokrajini Trst nižje srednje šole delujejo v Nabrežini, na Proseku, na Opčinah, na Katinari, pri Svetem Ivanu, pri Svetem Jakobu in v Dolini. Petletne osnovne šole z razrednim poukom pa so prisotne skoraj v vsakem večjem kraju na Tržaškem (mestno središče Trsta, Tržaški kras, Tržaški breg) in Goriškem (Brda, mestno središče Gorice, Goriški kras).

Popolnoma drugačno je stanje v Videmski pokrajini. Tu namreč slovenski jezik v javno šolstvo dolgo časa ni imel vstopa. Pionirsko delo na tem področju je opravila Živa Gruden, ki je v osemdesetih s skupino zanesenjakov v Špetru Slovenov nedaleč od Čedadada ustanovila zasebno dvojezično italijansko-slovensko osnovno šolo, v kateri so se v jeziku večine in manjšine otroci lahko izobraževali do svojega 11. leta. Zakon 38 iz leta 2001 je šolo poddržal in tako dokončno rešil težave z njenim financiranjem. Pred nekaj leti je bila ustanovljena tudi dvojezična nižja srednja šola, ki je možnost izobraževanja v slovenskem

Večina sprememb v odnosu večinskega naroda do slovenskega prebivalstva in jezika se je vsekakor zgodila v zadnjem desetletju. Nove razmere (predvsem vstop Slovenije v EU in padec meje) so v italijanskih prebivalcih obmejnega območja dodobra spremenile nekdanj precej odklonilen odnos do vzhodnih sosedov.

jeziku podaljšala do 14. leta starosti.

Danes tudi v drugih predelih Benečije in Kanalske doline obstaja možnost učenja slovenskega jezika, pa čeprav le kot izbirnega predmeta nekaj ur tedensko. K temu je pred poldrugim desetletjem še pred zakonom 38 iz leta 2001 botrovalo sprejetje zakona 482 (1999) o jezikovnih skupnostih v Italiji, ki med drugim predvideva finančna sredstva za poučevanje manj razširjenih jezikov. Prav iz postavk tega zakona se financira tudi marsikateri jezikovni tečaj slovenščine na italijanskih šolah v Trstu. Po večini gre tu za dodatne ure slovenskega jezika, ki jih na željo zavodnih svetov uvajajo posamezna ravnateljstva. Zdaleč najbolj daljnovidni pa so vsaj zaenkrat na večstopenjski šoli Iqbal Masih na Melari (v tržaškem predmestju), na kateri so poučevanje slovenščine uvedli v redni šolski pouk.

Naš pregled seveda ne bi bil popoln, če bi v njem izpustili možnost študija slovenščine na Univerzi v Trstu. Podobno kot v nekaj drugih italijanskih mestih imajo namreč študentje možnost, da v času svojega univerzitetnega študija obiskujejo predavanja in lektorat iz slovenskega jezika ter književnosti. Stolico v Trstu vodi prof. Miran Košuta, ki ločeno predava slovenskim in italijanskim študentom.

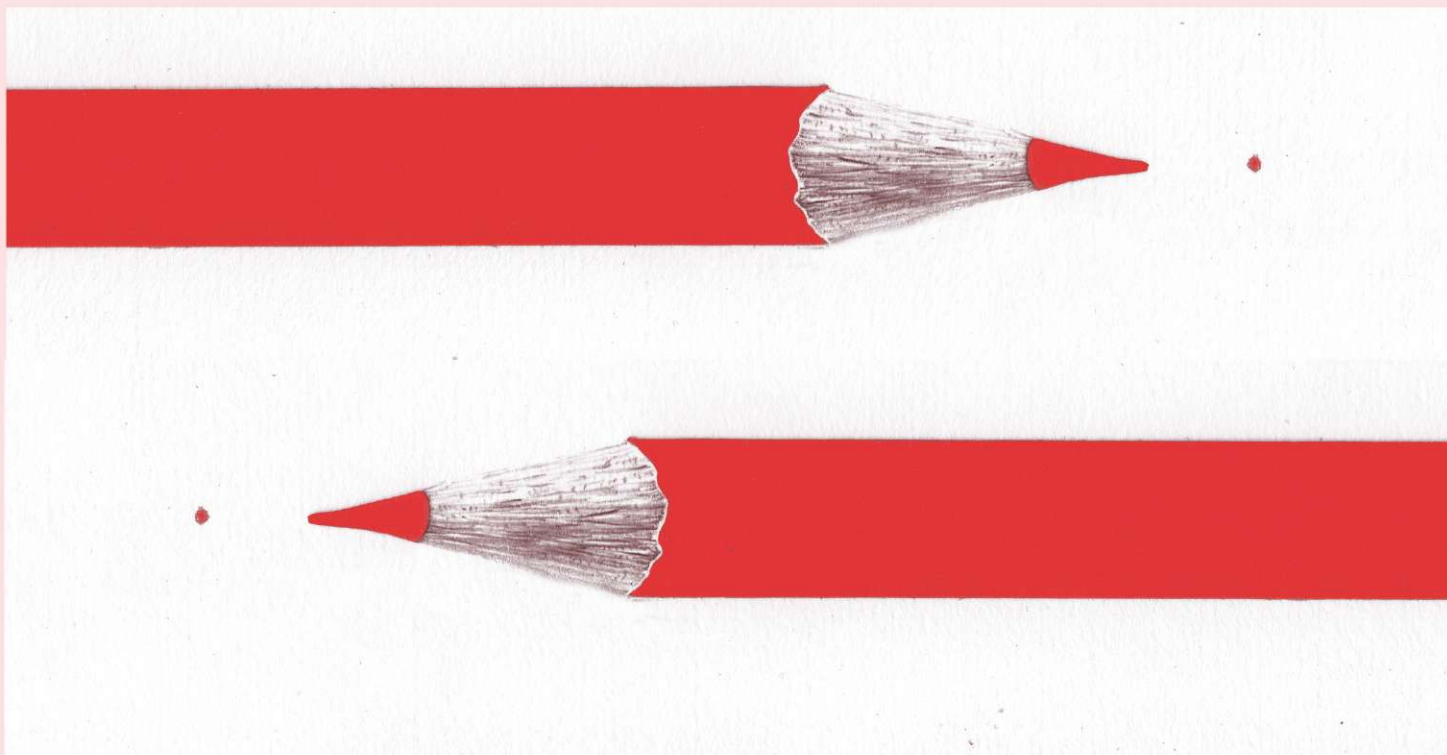
Večina sprememb v odnosu večinskega naroda do slovenskega prebivalstva in jezika se je vsekakor zgodila v zadnjem desetletju. Nove razmere (predvsem vstop Slovenije v EU in padec meje decembra 2007) so namreč v italijanskih prebivalcih obmejnega območja dodobra spremenile nekdanj precej odklonilen odnos do vzhodnih sosedov. Tako smo danes priča ne le vse večjemu številu italijansko govorečih posameznikov (veliko jih ima namreč slovenske korenine – te segajo na Kras, v Istro, Vipavsko dolino ter Posočje), ki se odločajo za učenje slovenskega jezika, ampak tudi vse več družinam, ki za svoje otroke izbirajo izobraževanje v slovenskem jeziku. Večina jih svoje malčke vpišuje k dodatnim uram slovenščine na italijanskih šolah, nekaj pa je tudi takih, ki svojega otroka vpišejo v šolo s slovenskim učnim jezikom, čeprav doma ne govorijo slovensko. Na prvi pogled je seveda stvar hvalevredna, ne smemo pa spregledati negativnih vplivov (predvsem znižanja splošne jezikovne ravni in zmožnosti), ki jih imajo ti učenci na slovensko govoreče

razrede. Moramo se namreč zavedati, da je v zamejstvu slovenščina v neprestanem vsakodnevem boju za preživetje.

Javna uprava

Poglavje prisotnosti slovenščine v javni upravi zahteva posebno obravnavo. Razen v nekaterih okoliških občinah tržaške in goriške pokrajine (Števerjan, Sovodnje, Doberdob, Devin-Nabrežina, Zgonik, Repentabor, Dolina) Slovenci v Julijski Krajini niso v večini, torej v svojih rokah nimajo vzvodov odločanja. Kot sem zapisal v uvodu, smo Slovenci v Italiji dobili t. i. zaščitni zakon leta 2001. Pred tem je bilo nekaj poskusov posameznikov, ki so se vztrajno borili za prisotnost slovenščine in nje-rabo pred javnimi in sodnimi oblastmi, in sicer predvsem na podlagi italijanskih zakonov (Ustave) ter mednarodnih pogodb (Mirovne pogodbe iz leta 1947, Londonskega memoranduma 1954 in Osimskih sporazumov 1975). Med njimi prav gotovo izstopa prof. Samo Pahor, ki je marsikdaj tudi za ceno lastne integritete zahteval rabo slovenščine ter s svojim delovanjem pri Ustavnem sodišču Republike Italije dosegel marsikatero razsodbo temu v prid.

Zakon 38 iz leta 2001, ki je sad kompromisa med tedanjo italijansko vlado in slovensko politiko ter civilno družbo v Italiji, je predvidel imenovanje t. i. paritetnega odbora (10 članov italijanske večine in 10 članov slovenske manjšine), ki je sestavil seznam 32 občin, v katerih naj se izvaja vidna dvojezičnost. Prvi premiki so se zgodili ob koncu prejšnjega desetletja, ko je veliko občin, predvsem v pokrajini Videm, zamenjalo enojezične krajevne table in smerokaze z dvojezičnimi (ponekod celo s trojezičnimi, torej italijansko-slovensko-furlanskimi). Tudi na podlagi izvajanja zakona št. 38 je bila v teh občinah uvedena možnost izdaje dvojezičnih italijansko-slovenskih izkaznic, kar prej ni bilo mogoče. Tako javna uprava kot večina prebivalstva so uveljavitev slovenskega jezika sprejele z naklonjenostjo, razen nekaj posameznikov v Benečiji in Reziji. Še vedno se namreč dogajajo nočne mazaške akcije dvojezičnih tabel, v dolini Rezije pa se pogosto napada zakon št. 38 iz leta 2001, češ da rezijanščina ni slovensko narečje, ampak zgolj slabo definirano in zamejeno narečje slovanskega izvora.

Poleg posameznih občin izvajajo večjezičnost tudi pokrajine (dvojezični napisi na upravnih stavbah in cestah) ter dežela Furlanija-Juljska krajina sama. Predstavniki slovenske narodne skupnosti, ki so izvoljeni v ta upravna telesa, imajo možnost, da na sejah nastopajo v slovenskem jeziku, in sicer zahvaljujoč prevajalskim storitvam, ki jih omogočata zakona 482 iz leta 1999 in 38/2001.

Zadnja novost na tem področju je odlok, ki ga je decembra lani podpisala deželna predsednica Debora Serracchiani in ki predvideva širitev vidne dvojezičnosti tudi na tista podjetja v zasebni lasti, ki nudijo javne storitve (ceste, javni prevozi, pošta itd.).

Mediji

Slovenski mediji v Italiji so pretežno v zasebni lasti, kar jim seveda omogoča veliko večjo avtonomijo. Edina izjema pri tem sta slovenska oddelka pri deželnem sedežu RAI za Furlanijo-Juljsko krajino (časnikarski in programski), ki spadata v sklop italijanskega javnega medijskega podjetja.

Čprav so ostali mediji v zasebni lasti, se vseeno financirajo z javnim denarjem, ki ga prispevata tako slovenska kakor italijanska stran. Najbolj prepoznaven med vsemi je prav gotovo *Primorski dnevnik*, edini dnevnik v slovenskem jeziku izven meja RS. Sledita mu tednik *Novi glas*, ki izhaja v Gorici, in *Novi Matajur*, ki ga izdajajo v Čedadu. *Novi Matajur* je celo večjezi-

čen, saj objavlja tudi zapise v krajevnih narečjih in italijanščini. V slovenščini deluje spletni informativni portal *slomedia.it*, v Italiji pa izhaja še cela vrsta revijalnega in periodičnega tiska (*Dom*, *Mladika*, *Pastirček*, *Galeb*, *Isonzo-Soča* in veliko drugih). Žal finančna kriza na veliko klesti prispevke manjšinskim medijem. Prav zaradi tega v zadnjem času močno upada število zaposlenih in sodelavcev ter s tem kakovost njihovih objavljenih prispevkov, navsezadnje tudi sama jezikovna raven. Nekateri zapisi oziroma radijska poročila so včasih že pod vsako jezikovno kritiko. Morda je jezikovna raven nekoliko boljša pri tistih medijih oziroma glasilih, ki izhajajo iz krščansko-liberalnega kroga manjšine, saj so ti vrsto desetletij delovali izključno na prostovoljnem delu peščice zanesenjakov (predvsem povojnih političnih emigrantov) in ne na podlagi javnih prispevkov.

Društveno delovanje

Gosta mreža športnih, kulturnih in prosvetnih društev Slovencem v Italiji omogoča združevanje, ki je prvi pogoj za jezikovno ter narodnostno preživetje in razvoj. Zanje skrbita krovni organizaciji Slovenska kulturno gospodarska zveza, ki je izraz levičarskih teženj, ter Svet slovenskih organizacij, ki je nastal kot odraz katoliško-liberalnih nazorov. Njuni »hčerinski« dr-štvi sta Zveza slovenskih kulturnih društev in Slovenska prosveta, ki društvom dodeljujeta prispevke za njihovo delovanje.

Izjema pri tem so športna društva, ki se prepoznavajo v enotni krovni organizaciji ZSŠDI.

Društveno delovanje je seveda zelo razvejano. V zamejstvu je nešteto pevskih zborov, gledaliških in folklornih skupin, pa tudi interesnih krožkov (namenjenih telesni vadbi, ročni spretnosti, lovu, ribolovu itd.). Pogovorni jezik v teh društvih je seveda slovenščina, čeprav je v zadnjem času moč opaziti nov fenomen, in sicer vključevanje vse večjega števila italijansko govorečih v te sredine, kar seveda jemlje prostor slovenskemu jeziku.

Slovensko stalno gledališče

Podobno kot *Primorski dnevnik* je tudi Slovensko stalno gledališče edinstvena tovrstna slovenska ustanova izven meja RS. Gre namreč za edino poklicno slovensko gledališče s stalnim ansamblom v tujini. Tradicija SSG-ja se seveda cepi na zlahno dediščino primorske Talijine umetnosti. Zaradi svojega neurejenega statusa je večkrat podvrženo krizam, predvsem finančnim; da pa bi povečali obisk in privabili tudi ljubitelje gledališča iz večinskih vrst, so se v njegovem vodstvu pred dobrim poldrugim desetletjem odločili za opremljanje predstav z italijanskimi nadnapisi.

Cerkev

V krajih naselitve slovenske manjšine v Italiji lahko verniki obiskujejo bogoslužje v slovenskem jeziku. Splošno znano dejstvo je, da je bila primorska duhovščina v času fašizma edini branik slovenskega jezika pred potujčevanjem, malokdo pa ve, da so se pritiski na Slovence v nekaterih krajih videmske pokrajine nadaljevali tudi po drugi svetovni vojni. Pomembno vlogo pri ohranjanju slovenskega jezika in zavesti so tako v povojnem

času opravili beneški Čedrmaci. Brez njih bi v Benečiji gotovo ne bilo narodnostnega in jezikovnega razvoja, ki je v osemdesetih letih prejšnjega stoletja zadobil nekoliko bolj laičen značaj. Tudi slovenski duhovniki v Italiji imajo svoje glasilo, in sicer *Naš vestnik*, ki ga ureja škedenjski župnik Dušan Jakomin.

Neformalni in individualni stiki

Živimo v času vse večje globalizacije in individualizma. To se seveda odraža v celotnem zahodnem svetu. Komunikacija med ljudmi postaja vedno hitrejša, pa tudi vse bolj skromna. Zaradi njegovega posebnega položaja v Italiji je slovenski jezik podvržen še dodatnim korenitim družbenim spremembam.

Velikokrat je namreč slišati ljudi slovenskega maternega jezika, ki se med seboj pogovarjajo v italijanščini. V komunikaciji z italijanskim svetom nekateri podjetniki svoje priimke raje izgovarjajo v italijanski obliki (Čuk tako postane »Kuk«, Sancin pa »Sančin«). Predvsem v Trstu (Sveti Jakob, Sveti Ivan, Katinara) v šolah s slovenskim učnim jezikom večina vpisanih dijakov ni slovenskega maternega jezika.

Stanje slovenskega jezika se je od časa po koncu druge svetovne vojne do danes torej precej spremenilo. Če je namreč nekoč veljalo, da slovenščina v nekatere sfere javnega življenja nima vstopa, je danes juridični status slovenskega jezika precej višji od tedanjega, število govorcev, ki jim je slovenščina materni jezik, pa se nenehno zmanjšuje.

Živimo v času velikih sprememb, zato je nemogoče spekulirati o prihodnjem razvoju rabe slovenskega jezika v Italiji. Če naj svoj zapis zaključim z oceno o tem, ali je stanje slovenščine danes boljše ali slabše kot nekoč, bom zapisal le, da je zelo drugačno. Največje razlike so se, kakor smo videli, na tem področju zgodile v zadnjem desetletju. ●

